

ש ש י ם ש נ ה ל ד ב ס ד ן

אל השיתין

מאת גרשון שקר

גלגלים בשוק התרבותי; בא האמן, נוטלם. ומעניק להם משמעות חדשה. היוצר אינו חוצב מסלעו. אלא נוטל מרשות הרבים ומחזיר לרשות הר"ב. ביים מטבעות צרופוח החזרות. ונע" שות אסימונים המצפים לגואלם. (ועל נושא זה סבבה הרצאתו של סדן בקונגרס העולמי השלישי למד" עי היהדות, "חידוש שסופו שיגרה כיצד"). מכאן הוכחה מובהקת ל" אחדותה העקרונית של היצירה הל" אומית. הנחשפת גם במחקרים החוש" פים רב-רבדיותה. כשבמעמקי השיר והסיפור החילוניים מתרחשת עלילת תשתית "קדושה" ("אגדת שבעה ושבע").

אחדות עקרונית זאת היא גם ה" קונצפציה היסודית של סיפרו "על ספרותנו" — מסת מבוא". ספרות המתנגדים, החסידים וסופרי האר" דיש, היא. לפי תפיסתו, חלק אינטג" רלי של הספרות היהודית במאה ה" 19. וספרות ההשכלה אינה שלב של מהפכה אלא פינה דהוייה במערכ הכללי. ספרותנו לגבי דידו הנה: "מסכת ועיקרה המשולש הגדול: מקרא (עברית), תרגום (אידיש), לעז" ("על ספרותנו", ע' 24). מכאן תביעתו להשיב בנוס, "לגבולם" ול" עשות את הספרות האידית לנכס צאן ברזל (גם בתרגום) בספרותנו. סדן אינו מסתפק כאן בדיאגנוזה, אלא מוסיף פרוגנוזה, הרואה בסטיה "המערבית" של ספרותנו ההדשה א" פיזודה בתולדות תרבותנו. גם מי שרואה בשלב זה כיוון של התפתחות ולא אפיזודת ביניים. חייב להודות, שכאן השקפת עולם שלמה בתוך עצמה, גם אם אינה מתקבלת על דעת בעלי תריסין.

ה המסה הקצרה-הארוכה (כרבות ממ" סותיו של סדן) "על ספרותנו", היא אול המסכת השיתית היחידה ב" ענייני ספרות (וסדן כתב גם מאמ" רים פוליטיים רבים ואף סקר סקירות היסטוריות סוציאליות, כגון מאמרו "לדמותה של גולה גדולה" ב"מולד", דצמבר 1960) שארג. כוהו דוקא ב" ריבוי יבפיוזור ולא באיחוי שיטתי של הפזורות. אך כשם שהוא עצמו מוצא אחדות בריבוי, הרי מתגלה בתשתית פזורותיו אישיות רבת" פנים, הממוזגת בגרעינה את הפנים השונות של עולמה. וכשם שנוטה סדן לגלות דיוקנם הנפשי של יוצ" רים מתוך תבנית גוף מולדתם, עשר" יים אנו ללמוד הרבה על אישיותו ב"ממחזי הילדות" שלו, שהוא פרק זכרונות ושירה כאחד. אישיותו ושי" תו חד הם, ואין אתה יכול להבין קליפתו אלא אם כן חדרת לתוכה, ואם השיטה עשויה להיות משוננת, הרי התוך, האוצר פרטים רבים כל כך ומאחדם לשיטה, שמור לאישיותו בלבד.

ליובל הששים אנו מאחלים לו, שיוכה להרבות בפזורות ובאסופות, ושיעלה בידו לחזור ולהאיר את אח" דותה הרב-גונית של תרבותנו.

א

מי שמבקש לתת סימנים מובהקים בדמותו הרוחנית של דב סדן המב" קר, עומד בפני תופעה מפתיעה: אין לך יוצר בשדה הביקורת והחקר הספרותי שלנו, שפיזר עמלו על פני שטחים רבים כל כך בשדה-ספר" כדב סדן, המטפל בגדולי היוצרים (כגון ביאליק ועגנון) ב"כוכבים נדחים" ובצולעות ובנהלאות (כגון: גריל, זילברבוש ואמבר) כאחד, זאת ועוד: סדן מטפל בגדולים ובקטנים באותה מידת רצינות ובאותם אז" מליניתוח ממורטים, מתוך ידיעה פנומנלית של פרטים ופרטי פרטים. מאידך, ניכרת אצלו חתירה עמוקה למציאת המכנה המשותף המוחלט לכלל היוצרים והיצירות. גם מאמריו הלשוניים והמוטיביים מצביעים על כיוון דומה — דהיינו — חקר פר" טים החותר לאחדותה העקרונית של האישיות הספרותית, של הדור ושל התרבות העברית. מוזגה זאת שבין אחדות לריבוי, מציינת את אישיותו ומתגלה גם בחתירתו למצוא את חוליות הקשר שבין יצירות עם ("לא אמנותיות") לבין גלגוליהם האמנר" תיים. זיקה זאת שבין "פזמון לח" זון" (מאמר על ביאליק, "מולד", יולי 1959), בין בדיחה עממית לקומ" דיה, בין מסורות העבר הקיבוציות להקשרי ההווה האינדיבידואליים, נחשפת ברוב מאמריו ומבטאת את כיוופי ההאחדה שלו, המגיעים לדי ביטוי נוסף ביחסו העקרוני אל שאלות הלשון ויחסה אל תרבותנו. אליבא דסדן, מתגלה הרוח היהודית בכל הלשונות של נושאייה, בין עב" רית ובין אידיש, ובין לשונות הלעז השונות, שגם באמצעותן נשמע הקול האחד של רוח האומה. ("בין ספרות לעז לספרות נכר". "מאזנים", מרס 1961).

כלל זה נקוט בידו בכל הנתיבים המפותלים של מהקרי: אחדות ה" ריבוי וריבוי האחדות. אין אדם וחברה מתגלים בפן אחד של חייהם, אלא בכל תג ותג; וכל קרץ שב" תורתו של אדם ובדיקונו של תר" בות ראוי לתיליתילין של הלכות, בתרבותה של אומה, דין פרוטה כדן מאה מנה, וכל אבן מאסו הבר" נים היא ראש פנה באחדות רבת הגונים של הקיבוץ ושל החברה האנושית.

ב

בביקרת יוצרים ויצירות, מתבטאת תפיסה זאת בחתירה מתמדת אל מוקד אישיותו של היוצר, המתגלה מתחת לפני השטח. משאתה מגיע אל שרשיו של היוצר, אתה למד על מורכבות פנימית המסתתרת מתחת לפשטות החיצונית. בחקר נתחני זה של מעמקי היוצר, קרוב סדן לפס"ר כולוגיה האנליטית של פרויד (ולפי שיטה זאת כתב את מאמרו על "ה" פסיכולוגיה של י. ח. ברנר") ברא" שיתו, וסמוך על תפיסת מעמקים משלו במאמריו האחרונים (מ"אבני בוחן" ואילך). תכונתה של ביקורתו היא לחשוף את הקונפליקט האנושי היסודי, שמתחת לפני השטח, ולהר" אות שמה שנראה פשוט לכאורה (כגון ביצירתו של ש. טשרניחובסקי) הוא מורכב למעשה ("בלב הערבה" — "אבני בוחן"). מורכבות זאת מתגלה, משאתה מתייחס אל כלל יצירתו של יוצר, שסתירותיה (כגון ביצירתו של ביאליק) או מקבילותיה (כגון "חיה הקטנה" ביצירתו של ברקוביץ — "המרחק הנורא" — "אבני בוחן"), מעידות על שכבת תשתית, שבתהומותיה מתרכבים ה" דברים. שרשיה של שכבה זאת הם בילדותו האישית והחברתית של כל יוצר. משום כך נוהג סדן לעתים קרובות לפי הכלל "המבקש להכיר את המשורר, מחוייב בארצו להתגורר רר" (ועיין למשל בשימוש בשיטה זאת במאמרו על א. ברש, "ארשת ממוזגת" — "מולד", יוני 1950), וחושף השפעתן של חוויות ביוגר" פיות על עולמו של היוצר (ולוויין, מנדלי ואחד-העם בחייו של ביאליק; "הערבה" בחיי טשרניחובסקי). סדן אינו נוטה להערכה, אך טיפולו ב" יוצרים מגלה את מידת הערכתו. אמת מידתו תלוייה בגישתו הפס"ר כולוגית: גדולי היוצרים (ביאליק, עגנון וברנר) זוכים לטיפול מעמיק יותר בגלל המורכבות הפסיכולוגית של יצירתם. בשרשי יצירתם מגלה סדן את הקוטביות הרב-משמעית של קונפליקט אנושי ואת מעמקי "המצב האנושי". זאת ועוד: הנחה נוספת מובלעת בביקורתו (היא ש" עונה על פסיכולוגיית המעמקים של יונג) — שככל שיצירה חושפת מצב אנושי מורכב יותר, נחשפים מעמקים גדולים יותר מן השיתין של האומה ומבעיות היסוד של תת-המודע הקר לקטיבי של המין האנושי. (דוגמה מובהקת לכך — מאמרו "אגדת שבעה ושבע" על "שבועת אמונים", בספרו על ש. י. עגנון). וכשם שח" תירתו אל השיתין מגלה את תהומי" תיו של היוצר האחד, מגלים מחקריו הלשוניים מעמקי נשמתה של האומה. סדן הוא פילולוג-פסיכולוג של הל" שון, שהלשון משמשת לו עדות נא" מנה לנשמת האומה. מחקריו בגלגולי צירופים ומוטיבים, אינם אלא עיר" נים בנפש האומה. הוא נטפל כביכול לקטנות ומרמז על גדולות, מטפל ב" מלים וצירופים, ומרמז על תכנים ומשמעויות ("אבני שפה", "לשון סר" פר וספר", בסוד צירופים").

ג

ריבוי פניה של התרבות ואחדותה העקרונית, משמשים גם נקודת המר" צא לעיוניו של סדן בגלגולי הבד" חה, הפזמון והשיר העממי. בין שהוא מטפל בנוסחאות השונות של שיר עממי יהודי כגון "צמוקים ושקדים" ("מחניים", שבט תשכ"א) ובין ש" הוא מגלה מקורו של צירוף ביאליקי (ב"משוט במרחקים") בשיר אהבה בנידרדוטש מן המאה הט"ז (ועיין מאמרו "הנודד", "מולד", נובמבר 1953) — נחשפים תמיד השבילים הנעלמים של השפעות תרבות וגל" גוליה, והאחדות העקרונית של תר" בות האדם והקיימת מעבר לכל היר" חודים הלאומיים והאנושיים. זיקה זאת שבין תרבות עממית לבין גל" גוליה האמנותיים, גורמת לכך שהוא נזקק למאמרים על "זמר העם" ("אבני בוחן") ולמשוררים המהווים מעין חולית-ביניים בין הזמר העממי לבין האמנות ה"צרופה" (כגון גולד" פאדן, ר' משה יצחק וולך ודוד כהן). באסופות הבדיחה שלו ("הקערות" למיניהן), מצאו תיקונן בדיחות העם ובדיחות עממיות של יוצרים ואמ" נים. הפזמון, אליבא דסדן, הוא פיוטו של העם, הבדיחה — ביטוי לקומדיה האנושית שלו.

ד

עיקרון האחדות מביא את סדן גם להשקפה המדגישה את אחדותה המ עקרונית של היצירה הלאומית. מ" תוך נקודת-ראות זאת יש להבין את מוקריו הרבים המבקשים לגלות זי" קות בין יצירתם של המונים אלמר" נים לבין יוצרים בולטים. שנטלו מוצר הכלל והפיכו מטבעות שחוקת" לזהב טהור, מוטיבים וצירופים מות